

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ช
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญ	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ขอบเขตการวิจัย	5
แนวคิดในการวิจัย	5
ทบทวนวรรณกรรม	5
วิธีการดำเนินการวิจัย	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	11
บทที่ 2 ความเชื่อและรูปแบบของงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอุมาเทวี ในประเทศอินเดีย	12
ความเชื่อและรูปแบบงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอุมาเทวี	12
1. สมัยก่อนประวัติศาสตร์	12
2. สมัยอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ	13
3. สมัยพระเวท	16
4. สมัยหลังพระเวท ราชวงศ์เมารยะ ศุภะ และกุษาณะ	17
5. สมัยคุปตะและหลังคุปตะ	25
พระนามและประติมานวิทยาที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอุมาเทวี	55
1. พระนามที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอุมาเทวี	55
2. ประติมานวิทยาที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอุมาเทวี	58

	หน้า
บทที่ 3 งานศิลปกรรมที่เกี่ยวกับพระศรีอุมาเทวีที่พบในประเทศไทย	68
สมัยศรีวิชัย	69
สมัยอิทธิพลศิลปะเขมรในประเทศไทย	70
สมัยสุโขทัย	85
สมัยอยุธยา	86
สมัยต้นรัตนโกสินทร์	87
บทที่ 4 บทวิเคราะห์	100
สมัยศรีวิชัย	100
สมัยอิทธิพลศิลปะเขมรในประเทศไทย	101
สมัยสุโขทัย	138
สมัยอยุธยา	144
สมัยรัตนโกสินทร์	152
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	178
สรุปผลการวิจัย	178
ข้อเสนอแนะ	180
บรรณานุกรม	181
บรรณานุกรมภาษาไทย	181
บรรณานุกรมภาษาต่างประเทศ	185
ประวัติผู้วิจัย	193

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
4.1	พระอุมาจากอรัญประเทศ พระอุมาจากเกาะเกรียง และนางทูลคาจาก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพนมเปญ	103
4.2	พระอุมาจากปราสาทพนมรุ้งและพระอุมาจากพิพิธภัณฑท์ A&J Speelman	104
4.3	พระเศียรพระอุมาจากปราสาทพนมวัน พระศิวะจากปราสาทพนมบก และ ประติมากรรมสมัยบาปวน	105
4.4	ผ้านุ่งพระอุมาจากปราสาทพนมวันกับเทวสตรีจากปราสาทระพังตอตั้งไถง	106
4.5	การนุ่งผ้าของเทวสตรีจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมายกับเทวสตรีในจาก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพนมเปญ	108
4.6	พระอุมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น พระนคร และพระอุมาจาก พิพิธภัณฑท์ Walters Art Museum	109
4.7	เปรียบเทียบอุมาเหศวรในสมัยอิทธิพลศิลปะเขมรในประเทศไทย	121
4.8	เปรียบเทียบพระอรรณารีสวรร จังหวัดอุบลราชธานี พระสุริยะสมัยก่อนเมือง พระนคร และประติมากรรมจากเมือง Tam Ky	133
4.9	การทรงดอกบัวในพระหัตถ์ของพระอุมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พระอุมาจากพิพิธภัณฑท์เมืองตันซอว์และเมืองเซนไน	139
4.10	การคาดผ้าประดับพระถันระหว่างพระอุมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราชและพระอุมาจากพิพิธภัณฑท์จากเมืองเซนไน	145
4.11	มงกุฎและศิรัจักรของพระอุมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช กับประติมากรรมจากอินเดียใต้	146
4.12	พระอุมา พระอิศวร และพระวิษณุ จากศาลพระอิศวร จังหวัดกำแพงเพชร	148
4.13	พระอุมาภักค์วะดีจากพระสมุद्रูปและพระไสยสาตร เลขที่ 33 และภาพพระลัก	154
4.14	มีคือองค์คิตาจากตำราภาพเทวรูปและไสยศาสตร์ เลขที่ 70	160
4.15	เปรียบเทียบประติมากรรมพระแม่กาลีสวัดเทพมณเฑียรกับวัดวิษณุยานนาวา	166
4.16	เปรียบเทียบพระแม่กาลีสวัดแขกคลองสี่	167
4.17	เปรียบเทียบอุมาเหศวรจากวัดสุทัศน์ฯ วัดพระแก้ววังหน้า และตำราภาพ เทวรูปและเทวดานพเคราะห์	169
4.18	เปรียบเทียบภาพพระอิศวรและพระอุมาทรงสุมาระพาหนะ	170
4.19	เปรียบเทียบภาพพระศิวะและพระอุมาทรงปลากราย	170

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	ภาพถ่ายเส้นบนฝาผนังถ้ำภิมะเบตกา	13
2.2	ตราประทับจากเมืองฮาร์ปารูปผู้หญิงมีต้นไม้งอกออกจากช่องคลอด	13
2.3	ตราประทับจากเมืองโมเฮนโจดาโรรูปสตรีสวมศีรษะที่ประดับด้วยเขาสัตว์	14
2.4	ตราประทับรูปคนมี 3 เขานั่งท่ามกลางฝูงสัตว์จากเมืองโมเฮนโจดาโร	15
2.5	หินวงแหวนที่มักพบคู่กันกับแท่งหินในอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ	15
2.6	ประติมากรรมดินเผารูปพระแม่ ศิลปะสมัยราชวงศ์ศุงคะ	18
2.7	เหรียญของกษัตริย์หวิษกะที่ 1 ด้านหลังเป็นรูปพระศิวะและนางอุมา	19
2.8	ประติมากรรมนางปารวตีและพระศิวะจากเมืองเมืองโกสัม แคว้นอัลลาฮาบัด	20
2.9	อรรธนารีศวรจากเมืองมถุรา	21
2.10	ประติมากรรมอรรธนารีศวร ศิลปะสมัยราชวงศ์กุษาณะ	21
2.11	ประติมากรรมดินเผาหิษามรรทีนีในสมัยราชวงศ์กุษาณะ	22
2.12	ประติมากรรมดินเผาหิษามรรทีนีในสมัยราชวงศ์กุษาณะ	23
2.13	ประติมากรรมหิษามรรทีนีในสมัยราชวงศ์กุษาณะ	24
2.14	ประติมากรรมดินเผาหิษามรรทีนีในสมัยปลายราชวงศ์กุษาณะ	24
2.15	ภาพสลักนางปารวตีที่วิหารศรีสิทธเรศวรทเวะ รัฐมัธยประเทศ	26
2.16	ปารวตีจากวิหารไปตัลลา ตูลา รัฐโอริสสา	28
2.17	นางปารวตี - นางลิลตา ประติมากรรมจากรัฐโอริสสา	28
2.18	นางปารวตีจากพิพิธภัณฑเมตมิวเซียม	29
2.19	นางปารวตีจากพิพิธภัณฑ์เซนไน	30
2.20	ภาพพระศิวะกับพระอุมาประทับนั่ง ศิลปะคุปตะจากเมืองมถุรา	31
2.21	พระอุมาและพระศิวะ จากรัฐอุตตรประเทศ	31
2.22	พระอุมาและพระศิวะ ศิลปะสมัยหลังคุปตะ	32
2.23	อุمامเหศวรในศิลปะปาละ	33
2.24	อุمامเหศวรที่ถ้ำเอลโลราหมายเลข 14	34
2.25	อุمامเหศวรจากไอโฮเล ศิลปะสมัยราชวงศ์จาลุกยะ	34
2.26	อุمامเหศวรศิลปะสมัยราชวงศ์โทยชละ	35
2.27	อุمامเหศวรศิลปะสมัยหลังวิชัยนคร	36
2.28	พระอรรธนารีศวรสมัยคุปตะจากลุ่มแม่น้ำคงคา	37

ภาพที่		หน้า
2.29	พระอรรณนาธิศวรจากรัฐอุตรประเทศหรือราชสถาน	37
2.30	พระอรรณนาธิศวรจากราชสถาน	38
2.31	พระอรรณนาธิศวรจากถ้ำพาทามิ	39
2.32	พระอรรณนาธิศวรจากถ้ำเอเลฟันตะ	40
2.33	พระอรรณนาธิศวรจากธรรมราชาละ มหาวลีปุระ	40
2.34	พระอรรณนาธิศวรในอินเดียใต้ สมัยโจฬะ	41
2.35	พระอรรณนาธิศวรจากพิพิธภัณฑสถาน	42
2.36	ทุรคามหิซามรรทนีจากเมืองอาทิจฉัตรา	43
2.37	ทุรคามหิซามรรทนีจากเมืองนาค	43
2.38	ทุรคามหิซามรรทนีจากเมืองกุมรา	44
2.39	ทุรคามหิซามรรทนีจากถ้ำพาทามิ	44
2.40	ทุรคามหิซามรรทนี ศิลปะสมัยหลังคุปตะ	45
2.41	ทุรคามหิซามรรทนี ศิลปะสมัยจันทะเล	46
2.42	นางทุรคาจากวิหารภัทรเศวร	47
2.43	ทุรคามหิซามรรทนีทางเข้าถ้ำเอลโลราหมายเลข 29	47
2.44	ทุรคามหิซามรรทนี จากมามัลลปุระ	48
2.45	นางทุรคาที่มณฑลปวราหะ	49
2.46	ทุรคามหิซามรรทนี ที่มณฑลปมหิซามรรทนี	49
2.47	ทุรคามหิซามรรทนีในอินเดียใต้ ที่วิหารคังโคโกณฑะโจฬะปุระ	50
2.48	ทุรคามหิซามรรทนี วิหารที่ไลนาฏฐาชา จิทำปุระ	51
2.49	ลายเส้นภาพสลักเทวีจากมหาพาลีปุระ	52
2.50	นางกาลิจากพิพิธภัณฑสถาน ศิลปะสมัยราชวงศ์โจฬะ	53
2.51	นางกาลิตรงต้นรับนร่าพระศิวะ	54
2.52	นางปารวตีหรือพระอุมาจากพิพิธภัณฑสถาน	58
2.53	กัลยณสุนทรจากถ้ำเอลโลรา	60
2.54	กัลยณสุนทรจากพิพิธภัณฑสถาน	61
2.55	อุมาสहिตา จันทรศิขรหรืออลิงคนะ จันทรศิขร	62
2.56	อุมาเมศวรในศิลปะปาละ	63
2.57	ราวีณอนุกรหุมูรติที่ถ้ำเอลโลรา	64
2.58	โสมาสกันธะ	65

ภาพที่	หน้า
2.59 พระศิวะและนางปารวตี	66
3.1 ประติมากรรมรูปสตรีอุ้มเด็ก	70
3.2 พระอุมาหรือนางปารวตีจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	71
3.3 พระอุมาหรือนางปารวตีจากปราสาทหินพนมรุ้ง	71
3.4 พระอุมาจากปราสาทพนมวัน	72
3.5 เทวรูปสตรีจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย	73
3.6 พระอุมาสำริดจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น	74
3.7 พระอุมาสำริดจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	74
3.8 ประติมากรรมทุรคามหิซามรرتินีจากเมืองโบราณศรีมโหสถ	75
3.9 ทับหลังนางทุรคามหิซามรرتินี	76
3.10 ประติมากรรมนางทุรคามหิซามรرتินี	76
3.11 นางทุรคาทับหลังปราสาทศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์	77
3.12 อรรณารีสวรรจากจังหวัดอุบลราชธานี	78
3.13 อรรณารีสวรรจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	79
3.14 อุمامเหศวรจากถ้ำวัวแดง จังหวัดนครราชสีมา	80
3.15 ชิ้นส่วนอุمامเหศวรจากปราสาทเมืองแขก จังหวัดนครราชสีมา	80
3.16 แท่นหินจำหลักอุمامเหศวร จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	81
3.17 ทับหลังอุمامเหศวรจากปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์	82
3.18 หน้าบันอุمامเหศวรจากปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์	83
3.19 หน้าบันอุمامเหศวรจากปราสาทสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ	83
3.20 ทับหลังอุمامเหศวรจากปราสาทสองพี่น้อง เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์	84
3.21 ทับหลังกัลยานสุนทรปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์	84
3.22 พระอุมาจากเทวสถาน กรุงเทพมหานคร	85
3.23 พระอุมาจากโบสถ์พราหมณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช	86
3.24 พระอุมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร	87
3.25 ซ้ายพระอุมาและพระศิวะประทับยืนบนหลังจระเข้ ขวาพระนารายณ์และพระลักษมีประทับยืนบนหลังปรางไกร	88
3.26 พระอุมาทรงโคจากบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดสุทัศน์ฯ	89
3.27 พระอุมาจากบานประตูพระอุโบสถวัดพระแก้ววังหน้า	90
3.28 พระอุมาและพระศิวะประทับนั่งบนหลังโค	90

ภาพที่	หน้า	
3.29	ภาพพระอุมาปราบจระเข้ จากตำราภาพเทวรูป เลขที่ 32	91
3.30	ภาพพระอิศวรและพระอุมาจากพระสมุดภาพ เลขที่ 31	92
3.31	พระศรีอุมาเทวี กรุงเทพฯ	93
3.32	นางทศุคา วัดวิชฌยานนาวา กรุงเทพฯ	94
3.33	พระศิวะประทับนั่งพร้อมพระอุมาและพระคณศ วัดวิชฌยานนาวา กรุงเทพฯ	94
3.34	พระแม่ทศุคา วัดเทพมณเฑียร กรุงเทพฯ	95
3.35	พระแม่กาลี วัดเทพมณเฑียร กรุงเทพฯ	96
3.36	นางสตี วัดเทพมณเฑียร กรุงเทพฯ	97
3.37	เทวสถานพระศรีนาคาทศุคาเทวี รังสิตคลองสี่	97
3.38	จิตรกรรมพระอุมา	98
3.39	ประติมากรรมพระอุมา นางทศุคา นางกาลีบริเวณอาคารด้านหน้า	98
3.40	พระอรรณนาวิศวรร หน้าอาคารจัสมิน กรุงเทพฯ	99
4.1	สัปตมาตริกาจากถ้ำเอลโลร่าหมายเลข 21	101
4.2	พระลักษมี 4 กรจากปราสาทกระวันหลังเหนือ	107
4.3	ทศุคามหิษามรรทินีจากเมืองศรีมโหสถ	112
4.4	ทศุคามหิษามรรทินีจากเมืองเสียวสุ	113
4.5	ประติมากรรมทศุคามหิษามรรทินี	114
4.6	พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรจากราขเคีย	115
4.7	ทศุคามหิษามรรทินีบนทับหลังปราสาทเมืองแขก	115
4.8	ทศุคามหิษามรรทินีพิพิธภัณฑ์ศิลปะคลีฟแลนด์	116
4.9	ทศุคามหิษามรรทินีสถาบันศิลปะแห่งเมืองชิคาโก	117
4.10	ทศุคามหิษามรรทินีปราสาทบากอง ศิลปะสมัยนครวัด	117
4.11	ทศุคามหิษามรรทินีปราสาทบันทายสำหระ ศิลปะเขมรสมัยนครวัด	118
4.12	ทศุคามหิษามรรทินีในศิลปะชวา	119
4.13	หน้าบันอุمامเหศวรจากปราสาทเขาพระวิหาร	122
4.14	ทับหลังอุمامเหศวร วัดกระลัน ศิลปะเขมรสมัยนครวัด	123
4.15	ภาพบุคคลยืนพนมมือบนแท่งหินจำหลักอุمامเหศวร	124
4.16	ภาพบุคคลนั่งชันเข่าบนแท่งหินจำหลักอุمامเหศวร	125
4.17	พระแม่กาลีบนทับหลังพระศิวะนาฏราชจากปราสาทศิขรภูมิ	126
4.18	พระศิวะนาฏราชจากวิหารพาลเศศวร รัฐอุตรประเทศ	127

ภาพที่		หน้า
4.19	พระแม่กาลีและนางกาโลการำไมยาในพระศิวะนาฏราช วิหารคังโคโกณฑะโจหะปุร่า	128
4.20	นางกาโลการำไมยาในปางศิวะนาฏราช หน้าบันปราสาทบันทนายศรี	128
4.21	ภาพขยายพระแม่กาลี ทับหลังปราสาทศิขรภูมิ	129
4.22	กัลยานสุนทรา ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์	130
4.23	พระอรรณนาศรีศวรจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี	131
4.24	เทวนารีศิวาจากเมืองมหาโพธิ เมืองปราจีนบุรี	132
4.25	ตัวอย่างลวดลายประดับประติมากรรมสมัยคุปตะ	134
4.26	ประติมากรรมจามทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ ศิลปะจามสมัยมิเชิน E1	135
4.27	พระอรรณนาศรีศวรจากพิพิธภัณฑวังสวนผักกาด	137
4.28	พระอรรณนาศรีศวรจากวัดโพธิ์वाल	138
4.29	รายละเอียดผ้านุ่งของพระอุมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	140
4.30	ประติมากรรมศิลปะลังกาศสมัยกัมโปละ	140
4.31	ตัวอย่างการนุ่งผ้าของประติมากรรมเทวดาจากวัดเจติยเจ็ดยอด	141
4.32	ลายปูนปั้นประดับเจดีย์วัดป่าสัก เชียงแสน	141
4.33	ลายดอกไม้ในกรอบสี่เหลี่ยมบนเข็มขัดในศิลปะเขมร	142
4.34	รายละเอียดกรองศอพระอุมาจากเทวสถาน กรุงเทพมหานคร	142
4.35	รายละเอียดพระพักตร์และกระบังหน้าพระอุมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	143
4.36	ประติมากรรมเทวดาในศิลปะเขมรที่ปราสาทนครวัด	143
4.37	ลายเส้นขอบผ้านุ่ง ลายเส้นกรองศอ พระอุมากำแพงเพชร	150
4.38	ลายดอกกลมสลัสี่เหลี่ยมบนเปียกปูนและลายเฟื้องอุบะวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	150
4.39	จิตรกรรมพระอุมาบนบานประตูวัดพระแก้ววังหน้า	153
4.40	ภาพพระอุมาปราบจระเข้ จากตำราภาพเทวรูป เลขที่ 32	155
4.41	พระอุมา 4 กร	158
4.42	พระอุมาและพระคเณศ	159
4.43	พระแม่ทุรคาจากวัดแขกคลองสี่	161
4.44	ศรัทธาที่ตั้งโตะบูชาบนถนนสีลมในเทศกาลนวราตรี	163
4.45	ประติมากรรมประธานวัดพระศรีอุมาเทวี	164

ภาพที่		หน้า
4.46	ประติมากรรมพระศรีมาลีอัมมันจากวิหารมาลีอัมมันในรัฐทมิฬนาฑู	165
4.47	พระศิวะและพระอุมาในรูปพระอรชรธนาวิศร	171
4.48	นางสตี วัดเทพมณเฑียร กรุงเทพฯ	173
4.49	Maka Kali Devi Temple เมืองอุชเชน รัฐมัทธยประเทศ	174
4.50	Tripura Bhravi เมืองพาราณาสี รัฐอูตรประเทศ	175